

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвдиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (9847)

1975 чылдың июль 15, вторник

1975 чылда үндөспөгөттөгөс

Өрттө 2 көп.

ЧЫЛДЫН ШИИТПИРЛИГ ЧАРТЫ

Тоску беш чылды нийтизи-биле чедишкениң доозар, доозукчу 1975 чылдың планын оонадаларын, бедиткен хүлээлгелерин хуусаа бетинде күөседир дээш республиканың ажылчы чоннарының ортузунда калбарган социалистик чарышка киришпашан, үлетпүр бүдүрүлгелеринин ажылдакчылары багай эвес көргүзүлгелерин чедип ап турар.

Бо чылдың бирги чартында продукция сайгарының күрүне планын Тываның үлетпүр бүдүрүлгелеринин ажылдакчылары 102,1 хуу күөсеткен болгаш пландан ажыр 824 муң рубльдин янзы-бүрү продукциянын сайгарган. Эрткен чылдың ол үезинге деңизге сайгарылганың хемчээли 3,4 хуу өзүлделик болган.

Чыл эгезинде алдынган бедиткен хүлээлгелерин күөселдезин хандырар дээш чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органның ап чорулду турар хемчеглеринин ачызында бо эки түннелдер чедип алдынган. Чылдың ийги чарты эгелзэн. Бо арткак үениң дургузунда доозукчу чылдың болгаш беш чылдың нийти планы бүгү көргүзүлгелер аайы-биле ажыр күөсеткен турарын чедип алыр, онгу беш чылды чедишкениң эгелзэринге керектик бүгү-ле материал-техниктиг курлавырларын тургузуу алыр дээш бүдүрүлгө коллективн бүрүзүнде партия, хөй-ниити организациалары администрация черлери-биле кады чылдың баштайгы чартынын түннелдеринде чогуур анализти кылып, ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ортузунга социалистик чарышты улам делгерейт болгаш дээштиг кылдыр организастаар хүлээлгелин.

Доозукчу чылдың социалистик чарыжы чаа үе-чадаже шилчезен. Тоску беш чылды организастыг доозар, юбилейни онгу беш чылды болгаш СЭКП-нин юбилейни XXV съездинин эң эки күш-ажылчы белеткедиг уткуур деп кыйгыргының алаа-биле социалистик чарыш бүгү чуртта калбарган. Республиканың «Тыва даг-дүгү» комбинаты, Каз-Хеминин хөмүр-даш разрезни, Ак-Довурактын үлетпүр бүдүрүлгелер комбинаты, Бай-Хаактын болгаш Хову-Аксының хлеб заводтары, «Тыва кобальт» комбинат дээш ышкаш муриакчы бүдүрүлгелери ол патриоттуг эгелзешкенин деткивишаан, боттарының ажыл-чорудулганын багай эвес көргүзүлгелерин чедип ап турарлар.

Эрткен чартык чылда Тываның дагжылары болгаш яш ажылдап кылдыр үлетпүрүнүн ажылдакчылары онза күженишкенин ажылдап, күш-ажылчы улуг тийлелени чедип алган. Республиканың ажылчы чоннарының доозукчу чылда күрүне планында ажыр 54 муң тонна хөмүр-дашты, 8,1 муң кубометр дилиг материалдарын ажылдап кылдыр дээш социалистик хүлээлгезин олар 6 айларын дургузунда ажыр күөсеткен. Бистин эвереткичтеринис чыл дургузунда пландан ажыр 4,6 млн. квт-шак электроэнергияны ажылдап кылдыр дээш хүлээлгезин күөседиринин кырында келген.

Нийти чедишкенин-биле чергелештир республика үлетпүрүнүн ажылында чамдык четпестерин барын демделгээр херек. Эрткен чартык чылда 12 бүдүрүлгө коллектив азы бүгү бүдүрүлгелеринин 23,1 хуузу күрүне планын күөсетпезен. Олар нийтизи-биле 985 муң рубльдин улус ажыл-агыйыңа болгаш чоңга чугула херектиг барааннарын чедир бүдүрбээн. Бир эвес ол коллективтер бедиткен хүлээлгелерин чугалавааска безин, чүгө күрүне планынын чүс хуу күөседипкен болза, республика үлетпүрү чартык чылдың планын 102,1 хуу эвес, а 104,5 хуу ботандырар аргалыг турган. Благыңа үлетпүрге херектиг тулуг материалдары бүдүрер коллективтер улуг хожудаашканын болдурган. Эрткен айларда 427 муң кезек туйбу, 766 тонна чугай чедир бүдүртүмээн. Аш-чем үлетпүрүнүн чамдык бүдүрүлгелери база-ла хожудап турар.

Элээн хөй коллективтерин хожудап турарының чылдагааны болза, партия организациаларының администрация черлеринин коллектив кежи-гүнеринин ортузунга организас-массалыг ажылдык денчелни кошкатканында. Кызылда «Тулуг кезектери» комбинат ажылдап кирген үезинде бээр хожудап келген. Комбинаттын удуртулганы болгаш партия организацианы (эштер К. С. Чашукин, В. А. Митин) чыл эгезинде алдынган хүлээлгелерни күөседиринче ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларны эки мобилизаставайн турар. Хөй-ниити организациаларыңа удуртулга кошкак, ай, квартал түннелдерин чугалажырын хуралдарын эрттирбейн турар.

Чыл төнүзүңге чедир шоолуг эвес үе арткан. Хожудап турар коллективтерин партия организациалары, администрация черлери болдурган четпестерден чогуур түннелди кылгаш, доозукчу чылдың планынын, бедиткен хүлээлгелерин күөсеттинерин хандырар хемчеглерин дарый алыр дуг.

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ



Бо чуртка Дандза Бадмева Панаймаа Эрзин районда бедик көргүзүлгелерин чедип ап турар амыл малчынарын биразын. «Чаа орук» колхозун бо хойжуу мал ажылыга мергежи, чылдан чылче чедишкенин берип боуп келген. Амыл кадарчы беш чылдың согузу чымында төртүрү чүс баш хойларга 100 хураган алырн хураанган, бо хүнерге чедир 102 хураганны мелин өстүргөн. Комсомолчу малчының амыл-ижи чоң бедик үеелен, ону Тыва АССР-ниң Дээди Сөвдиниң де-пталында согула. Депутат Дандза Панаймаа ам малды тутуудагы олардың семитиринче салым салышаан, мал чемининин белеткедериңге өөрү аммактар-биле илскейип киржин турар. Богурун жолуна 380 амыл хойлар-дугун чылдың чөк-күз алырны хойжу чедишкенин боттандырган. Хураалге Чы-гаар бир баш хойдан 2 кг 500 г дүк алырны ол 2 кг 700 г чедирипкен.

О. ОХЕМЧИКТИҢ ФОТОСУ.

«Салют-4» ужудушкунда ОРБИТАГА БЕЖЕН ХОНУКТА

УЖУДУШКУН БАШНАРА ТӨП. (СЗТА). «Салют-4» деп орбиталдыг эртем станциязының ийги экипашының космоска ужудушкуну 50 хонук иштинде үргүдүчүл келген. Петр Киммунтун болгаш Виталий Севастьяновтун залчеглиг ажыл хүнү июль 13-те Москваның-биле 10 шапта доозу-ган. Хүн дээрбазиниң чөөн болгаш барың талкаларында идепкойлыг ийи кезээниң шичилелни космонавтылар орбиталдыг хүн

телескопунун ачымы-биле чорутканнар. Ол ажылды чорудуп тургаш, ол кезентер-ниң элээн хөй ажил-агыйлар болу-ган. Хүннүң ол шичилели-биле «Салют-4» станцияның ийги экспедициязының амыл-чын программаныңа кирип турган шичилелдер доозулган. Экипаштын ийи комитетинин кадыкшы-лы эки. Станциянын борт системалары болгаш эртем аппаратуралары болур-чо-гууру-биле ажылдап чоруур.

Шалыпчы ай чоруп тур ХҮН БҮРҮ КОНТРОЛЬДААР

(Чемшичдилеге сөөртүлгезинин хүн демделелени) Республиканың ховуларын-да куруктурулга андыралгамы болгаш чемшичдилеге сөөртүлгези эгиз-тулук. Июль 1-ге чедир республикада 113517 тонна чемшичдилегени сөөртүп, планын 48,8 хуу күөсеткен. Эрткен чылдың ол үезинде планын 49,5 хуу күөсеткен турган. Элээн хөй ажил-агыйлар бо ажылды шалыпчы темп-лиг чорудуп келген. Благыңа Кызыл районның «Бөг-Тей» совхозу пландан ажыр 5077 тоннаны сөөртүп, планын ийи катап ажыр күөсет-кен. «Өвг» совхоз пландан ажыр 1700 тоннаны ховулар-да чедирип, планын 127 хуу боттандырган. «Хемчик», «Ал-дан-Малды», «Тыва», «Кара-Оол» совхозтар база планын оонадаларын күөсеткелерин болгаш сөөртүлгени долу күш-биле чоруткан.

Ыччаал-даа бо чылды республикада чемшичдилеге сөөртүлгезинин темп-лиг эрткен чылдың ол үезинде оожук бо-луп турар. Амылдың темп-лиг белеткедериңге шалыпчы айның арткак хонундарында кичээл-гелин күөткелдерин негизинин турар. Амылга хүн бү-рүнүң контролон динчелдер херек.

Чемшичдилеге сөөртүлгезин организас чок, оожук темп-лиг чорутканындал Улуг-Хем районун «Найрал» совхозу планын чүгө 3,5 хуу, «Ас-Турут» совхозу 13,3 хуу күө-сеткен. Ол районун Жданов аттыг совхозуна байдал база өөн кээредейин турар. Кызыл районун «Шамбалыг» совхозу 4500 тоннаны сөөртүп, планын чүгө 253 тоннаны күөсеткен. Каз-Хеминин «Совет Тыва» совхозу 3000 тоннаны сөөртүп тургаш, чүгө 290 тоннаны ховуларда чедирген. Талдың ССР-нин 50 чылды, Тока аттыг, «Россия», «Рено-ляциянын чалбыкы», Би-Хеминин «Саян», Каз-Хеминин «Ленинни орук» совхозтары ышкаш улуг ажыл-агыйлар чемшичдилеге сөөртүлгезин улуг хожудаашканын чорудуп турар.

Колхозтарын, совхозтарын удуртуучулар, партия органи-зациалары шалыпчы айның арткак хонундарында амылдан темп-лиг белеткен, ында механизаторларын, техниканы бедик бүдүрүчүлүг ажылдарын толугай организастаар ужу-рут. Ховуларын чемшичдир — келир чылды дүжүттү бедит-теринин чутула курлавыры бо-лур. Бо харыска хуусаа чорудуп, чемшичдилеге сөөртүл-гезинин шак бүрүзүн чөп ажылдаар херек.

ШАЛЫПЧЫ АЙДА

Таңды районун ажыл-агый-лары чарты чөп андыралгамы дарый доозар согулгазы сал-ган. «Революциянын чалбыкы», «Россия» совхозтар, Көзө-Ажыл-агыйын Дуржулга ста-нициянын механизаторлары ке-лир чылдың дүжүдүңге ма-гала кылдыр чарты чөп анды-рылгазын шынарлыг дооскан. Ол ышкаш «Коммунизмни херек» колхоз чарты чөп анды-рылгазын доозуп турар.

СИГЕНЧИ ЗВЕНОЛАР

«Тора-Хем» совхозун Май 1 салбырынч сизин шөлдөр-лө мал чеминиң белеткели эгел-зэн. Ында моторлар даажы, ситенчилерин көлдү үнери өргөдөн кезэр орайга чедир үзүктелешкенин чок. Сигенчи звенолар ортузунда социали-стик чарышты организастаан. Амылдың түннелерин док-лажым көргөн. Ыччаалш бу-дук-бүрү белеткелиңе пенсио-нерлерин, школачыларын мас-салым-биле хаара туткан. Суураа өрөгө бүрүзү хостуг үелеринде 100 кг будук-бүрүгү белеткээр. Амыл үеле будук-бүрүгү Улуг-Хеминин ортулуктарыга белеткээр, ону моторлук хеме-биле кезирип эгелзэвис. Белеткедериңге терек бүрүлери Ары-Узунда АВМ-04 деп аге-регакта бүрү даламы кылар болбазарлары-биле чедирген бис. Боозал-боозал будук-бүрүлери Кара-Тал сүт-ба-

Д. АИР-САНАА, Тожу район, ХООЛУЛУГ ЧЕМ

«Найрал» совхоз мал чеминиң белеткелиңге эрткен айның Чартык чылда Тес-Хемде «Чодураа» колхоз-тун малчынары беш чылдың доозукчу чылдында улам оорук кирген, бир демниг ажылдап турар. Оң түннелеринде баштай-гы чартык чылда күрүне эгиз садарының планын 109 хуу, сүтү — 165 хуу, дүктү — 167 хуу күөсеткен.

Бо талазы-биле калбарган со-циалистик чарышка Караал-Тей фермазы тилкечи болган. Д. ДИРЧИН.

ЧАРТЫК СУГГАРЫЛАГА

Ола-ла районун чамдык ажыл-агыйларында чартык суг-гарылганы багай эвес чорууда турар. Районун колхоз, сов-хозтарында чээрби ажыг суг чаштырар агрегат бар. 1500 тектар шөлдүн ийи дугаар суг-гарылганы оларның-биле чо-руткан. Ылаңгыңа ногаз, кар-тофель, кукурузанын суггары-лазын эки организастаанындал

уңуужу чаагай. «Россия» сов-хозта беш суг чаштырар агре-гатты бүдүрүчүлүг ажылда-нының ачызында ийги сугга-рылга доозулган. Бо совхозта 260 га культуранар сугтаргы-ла. «Коммунизмни херек» колхозта сугтөрө чогуур шөл-дүн чаштырарын хөй ийи ду-гаар суггарылганы алган.

Е. ДАРТАН-ООЛ.

Төрөөн чуртка эки шынарлыг, хөй дүктү берээл!

ЭГЕЛЭЭНИ ЭКИ-ДАА БОЛ...

Ийлаар харысалгалыг кижилерин тургузупкан. Сенектин кыргыла пунктузунга совхоз-тун Көк-Чыраа, Хайыракан, Ийи-Тал салбырларынын шу-ту 14500 баш улуг хоюн кыр-чалыг ужурут. Ол салбырлар-ның зоотехниктеринде Ийи-Тал салбырын зоотехниги июль 1—2-де көлгөш, чоруй барган. Оскелери шуут көзү-дөз.

Чүгө баштайгы ийи кезектеринде безин чээрби раке-та агрегаттарын элтеп казы болгаш. Оларның үнүмүн чаңгыс черге кадар болза, 500 тонна хире-дир. 1933 чылда баштай-гы ракетаны холга тулуп ал-гаш, чоруй барып болуп тур-ган. Ол чүгө 19 килограмм аар болгаш 30 килограмм хире күшүтү турган.

Чүгө баштайгы ийи кезектеринде безин чээрби раке-та агрегаттарын элтеп казы болгаш. Оларның үнүмүн чаңгыс черге кадар болза, 500 тонна хире-дир. 1933 чылда баштай-гы ракетаны холга тулуп ал-гаш, чоруй барып болуп тур-ган. Ол чүгө 19 килограмм аар болгаш 30 килограмм хире күшүтү турган.

Байконур космодромдан репортаж

«Союз-Аполлон» про-грамма эзууга бүгүн эгелээр умудушкунуң космос систе-мазын чөр кырында соолгу оруу — каш-ла километр. Ол орун аптегеле-шенелде корпу-зундан (ЗШН) эгелзеш, салым үндүрер шалге чөткөн. Ракетаны онза чедирери онза байырланчыл байдалды болур: оң мурунда дыка улуг амжалды кылып, ону шензэн болгай. Специалистер болгаш амьчылчыннар доктаанган хуу-саа эзууга, дыка кызымакый амьлааннар. Оң ужурундан ол хире улуг амжалды кылып, доозупкан сонда кини бүрү-зүнүн өөрүшүнүгү болуру чаптуг.

РАКЕТА БИЛЕ КОРАБЛЬ СТАРТТА

— Чүгө баштайгы ийи кезектеринде безин чээрби раке-та агрегаттарын элтеп казы болгаш. Оларның үнүмүн чаңгыс черге кадар болза, 500 тонна хире-дир. 1933 чылда баштай-гы ракетаны холга тулуп ал-гаш, чоруй барып болуп тур-ган. Ол чүгө 19 килограмм аар болгаш 30 килограмм хире күшүтү турган.

РАКЕТА БИЛЕ КОРАБЛЬ СТАРТТА

— Чүгө баштайгы ийи кезектеринде безин чээрби раке-та агрегаттарын элтеп казы болгаш. Оларның үнүмүн чаңгыс черге кадар болза, 500 тонна хире-дир. 1933 чылда баштай-гы ракетаны холга тулуп ал-гаш, чоруй барып болуп тур-ган. Ол чүгө 19 килограмм аар болгаш 30 килограмм хире күшүтү турган.

КАЙЫЗЫНГА-ДАА АЖЫКТЫГ

СЭКП-ның XXIV съезидинин шийтештерлери амьдралга ботландылар. партианын ам болур XXV съезидинге төлештиг ужурашар. Партиянын ам болур XXV съезидинге төлештиг ужурашар. Партиянын ам болур XXV съезидинге төлештиг ужурашар.

нарыг * дерип тургускан. Районну ажил-агый, албан организация черлери бо даягерге тус-тус корпустарын шеф-биле туткан. Ичтангаш чыл бүрүде ону олар септеп, дерип берип турар. Пионерлерин даштанарыга тазарымчалыг бүгү-ле байдалы ышка тургускан.

лыг концертин көргүскенер. Ылаңгы таныш болуунун аны-бүрү нацияларын таныштарын күтүскенин, библиотекарь Р. Кууларнын хакас улустун ырызын болгаш М. Кан-оол, М. Тырышпая оларнын ырыларын, К. Кууларнын каргыраазын, «Хемчик» совхозтун оолдарнын дөмөй, сыгдын чылаңнар катал-катал дилеп турган.

Хакас автономнуг областын Таштып районунун удуруткучулары үш чыл бурунгар бистин Барыш-Хемчик районунун ажил-агый-биле каян танышыл, ажил-агый, культура тургузушкучунга чедийшкенин даш ийи районун аразында социалисттик чарыштыг дугурулгалын кылып, перозин чаргашар. Оон бээр ийи районун ажил-агый-биле каян танышыл, ажил-агый, культура тургузушкучунга чедийшкенин даш ийи районун аразында социалисттик чарыштыг дугурулгалын кылып, перозин чаргашар.



КамАЗ бөгүн

НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ. (Татар АССР) КамАЗ-тын хей муң кижилеге тудугуларын болгаш завод ажилчыларынын коллективин СЭКП-нин XXV съезидинге чедир баштайгы автомобильди кылып удулур даш кызымаккай ажилдап турар.

Делегейниң херэаженер чылынга

ХЕРЭЭЖЕН КИЖИ-БУЯННЫГ

Республиканын найысма-лыгыч алтанар мурунда, Б. С. Бичелдей эилел, найыралчы чачымын суугар башкылар-биле, өөрү-биле ужуражып, чачыг сүменин солуккан. Кызыл-лаңгыларын херэаженер чылынга бараалгатып ажил-агый, амьдрал чуртталганын, илангыя агит-квартираларын ажилла Тыванын өскө районнарада өөрүске чугаалап бээр өскө, Болат Салчаковна — деп, эштеринин чачын орук дургар сактып чораян.

дун эгезинде ажыттынар СЭКП-нин XXV съезидини канды төлештиг белек-биле болурун бодал олар мен. — Бодал-даа көрдөн, башкы Шаанда тыви херэажен кижик хамыктыг доразы, бергени зарын өлдеп, дараалын каднын эртин, өн-не карагы кул байлаа чораян. Ам магалын, көрдө. Аг-чөлүвүс алдарыг, чараш; өн-не өргим—херэажен. Куруневтин, чонүрүстун херон шийтпирдешип, бүгү делегейге ужу-дузалыг айтырылганын шийтпирдешип тур бис. Ол бола Коммунисттик партияны, улуз Ленинни амын-дыр.

кижи Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурда херэаженер чөвүлелин даразын—дөргө, Болат Салчаковнанын ары иши даш. Башкы кижик класста диктик мен деп, дидипелдик бодалаш, индирге үнүп келген. Делегей оода бүгү районнарада келер төлөөлекчилер, оон иштинде Болат Салчаковнанын таныштары, чачыг чер-туртулары танып чугаалап көрөм дөргөш, шимең чок, мржым апарган.

Совет Тываның геологтарында, АЖЫДЫЫШКЫННАР

Өктүң геология-шиңчилел бөвү Тыванын казымал байлактарын шийчилээр, черин геологтук чүрүн кылырын ажилдарын 1961 чылдан эгелеп чорууда турар. Ол бөлүк эртен чылдарда өздөн хой, солун ажилчыларын кылыгыла, Кыя-Хем районун Аржаанда мөңгүн суу, Барыш-Хемчик, Кыя-Хем, Токсу районнара алдынын, полиметалдарын чыдар черлерин тып шийчилеп болгаш дыка улуг дөңсөөлөрүн геологтук картаан кылат бис.

делген болган чокта чаз геология эртемнерин талазы-биле кандидат диссертациянын камгалаан. Ам ол Эртемнер академиянын Сибирь салырынын Тывада бо чылдын эгезинде тургустунган лабораторияны геологтук бөлүн удурун турар. Кол геолог Н. С. Анастасов бугуруле ажилдап айналыгыла геология талазы-биле эртем-шиңчилел ажилыга чүткүдүзүп көргүзүп, аспирантура бол-өөрүдөгү-биле өөренип турар. Ол мөңгүн суунун талазы-биле экспедициянын бир шыраак геологтарынын бирээзи.

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Тыванын геология-шиңчилел экспедициянында 27 комсомолчу бар. Комсомол билеттерин солдурунун үезинде бистин комсомол организацияныс бир дугураанда алдыларын камгала болган бис. Ленинни комсомолдун чаа билидин байырлыг байдалга хоорайны күтүскени комитетинин даргазы Ш. Д. Куулар, ВЛКСМ-нин Кызыл хоорай комитетинин бирги секретары Е. Воронцов олар биске тыыскаан.

Красноярск крайнын, Тыванын геологтарынын XV спартаквазында хол бөмбүтүн, боодалганын, лыжанын талазы-биле киришкен, Тыванын командазы ийги чери чаалап алган. Бистин командазын кол дезин комсомолчулар. Бугурулеги мурнакчылар В. Вареник, Ю. Иванов, С. Боринлова олар маргылаага база эки туннелерин көргүскен.

Өктүң геологтары чайгы шийчилел ажилдарынын үезинде, Р. Шайдуллинни фотолары.



БУЗУРЕЛИВИС УЛУГ

Бистин бөдүвүс Тыванын эн ырак болгаш кадыр-берт черлеринин бирээзи — Сенгилен тайгазында ажиллап турар. Бо тайгада казар байлактар элбек дээрзинге долузу-биле бугуруэн бис. Ыччал-ажак оларын ам дээрзинде ажиллаары берге, чүге дээрге ол улутпүрүг төптөрдөн ырак, оше баар орук безин амдызында кылдырмаан. Абаканын улутпүр төлтүг комплекзин бүрүнү-биле ажилдап эгелээрге Сенгиленни байлаан чонга бараалгандыр айтыры дүргөн шийтпирлеттивер.

Великинниң фотосу, (СЗТА-нын фотохремказы).

Фосфориттер, аллюминийниң чиг-эди, алдын болгаш өске-даа өнүгү металлдарнын курлавырларын толарадыры-биле улавас база-ла ынаар алтаныптар бис. Доозукчу чылда кандыг-бир байлактын курлавырын ажилдаптар боор бис деп илгел бисте бар.

В. ШИБАКОВ, геолог.

Хемчиктин болган алдым, үстүг Ооргаларын ууу база-ла чыгыр-ногаан көстүп чыдып калган. Мал өстүрүнге чаятынган-на өн. Чылаңыг, Сарыг-Казы, Тура, Кара-Суг, Калбак-Шык ол ынаар малчынар шагда-ла чайлаглаан. Чайлагла Александра Дамында удуруткан агитквартира база ажиллап эгелен. Херэаженер чөвүлелин даразын банкы ол бүтүнү база-ла бодал чоруп олурган.

Л. ЧАДАМБА.

Херэажен чон кезеде чараш чүвеге сонугурадыл. Олар кандыг-даа ажилга турган, каала-даа чораш көрүштүг келтирер, айл-шиңчилег боттуру күзениң — деп, Барыш-Хемчиктен келген Т. И. Тарадлоуну саналын залда олурганар бүтүн деткеш. Районда херэаженер чөвүлели Тайбынын совет фондунга өки туранын акша чылаңдыг үргүдүлүп турар. Чижээ, Кызыл-Махалык эмнеде коллективни 250 рубльди шийткештен. Ажил-агый, албан организация коллективтеринде чөвүлелер 700 ажыг рубльди фондуге киргенин өртөр дминаткан.

СЭТА-НЫҢ СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕРИ

ССРЭ-нин уюштуруучулары артык чыгыш спорттуктарында, Алма-Атага болгон классиктик жүрүш таламы-беле спорттуктарында маршмаллаам Казакстандын командалык тизмелери-беле дооштурган. Ол ишкан Россия Федерациясынын, Москвадан, Украинадан, Белоруссиядан болган Грузиянын мекелери база-ла эң дээр дээр азын командалык санга кирген. Алма-Атанын мекелери чемпионун беш медалынын алган. Россия Федерациясыдан дөрт, Украинадан—бир кижик чемпион атты чедип алган. Москва областан барган Геннадий Самосенко айтылган белек моондарт арты халыктарына чемпионун алты медалы чедип алган. Айна 205 атт кырышкан. Тобонине Краснодардан барган студент Александр Перов 4 километрге чадаг терген чарыкта тизиле, ону 4 миң, 49.65 секундда эртен. Ийгиликтерде — Тула курттурт Виталий Петряков болган. Фестоване. Фестоване та-

Ийленчек суургалар, кылаштакан бажыңнар

Мост деп эрги чехословак хорайга орайгы готикалык оона чараш архитектуралык тураскаалы Дежа дуганын 850 метр черге эскер көжүрөи мекетинин келген. Прагага чедиле хурал чымдырган, Москвадан профессор Эммануэл Матвеевич Гендельди айна консултант кылдыр чалаан: Улуг бажынын көжүрөле профессор Гендельде сүмө дилени таварылга эвес. Ол бо таламы-беле дыка улуг специалисттерин бирээни деп чүвени оңтүп-жымчы практикасында кой-кой чиктер бадыткап турар.

Самаркандын «Чөн күчтү уюлга эртине» деп шүлдүктөр шаг-шаанан алаа төрдөн, XIV вектин төңгүзүндө Темуру оңтүп болуучу кончу улуг империянын төзү кылды алган. Чагырманын болды-беле Самарканд делегейин бүтү соарларында артык чараш болур журулур турган. Ол үенин кайтамчыгы тураскааларынын бирээни Би-бахым деп дуган. Оң дуга-амда улус мыңлар чугала-жыр: «Бир эвес дээр хаталта-ваан чүве болза, оңтүп куюлу кара чыгыш турар ийик, Сылды оруу оңтүп жежи болбан болза, оңтүп аркы чүлө чалгыш турар ийик». Чер шим-

чүшкөнөрү, хат болган чык-чаш даш туудугу үрөи, ээр өңүтү галуурну үрүктөтөт, чурруттуган эскерин чүп шал кааптар. Чер аламын идиш-кишериинч бирээни мекеттин оона ковар куюлу үрөи каан. Тураскаалды септе-сепири-нин төлөкөлөнү эртеминч болган техникалык алдарык ажилдакчы профессор Эммануэл Гендель кылган.

Биба-хажым бажылаан Гендельдин Самаркандда бажыгы ажилы эвес. Ону бир-ле дугарында 1962 чылда XV вектин ковар архитектуралык тураскаалы — Улугбектин мекесин олчаан үрөин каар деп баарга, чаалаан. Ак-көк өңүтү куподук ийн таламын дуган санд дорт минареттер ийлене эгелен. Мурнуу-чөн минарет вертикалдык хевиринден 1,87 метр өскерин берген. Делегей архитектуранын үлгүлөрү оона чогаалы болган улук улустун ол национал религиялык камгалаар дээр кызылмай белекел ажилдары ийн ай дугузунда үргүчүлөөн. 33 метр белек темээлдик болган 1000 тонна ажим деп жаны ол минарет баштайгы хевирине кирерине ийн хуи негетинген. Чарык шүп чыл назымыл ол туудугу шимчели-ринге оона кызылмай терек турган. Бурунгу суурган дортталдыр тургузу турган-дык аймак тынчыгы ажилдаан. Профессор Гендельдин инженер саналганы дегере шим болган.

Эммануэл Матвеевич архитектураның тураскаалары камгалаар таламы-беле байла дуржугалам. 1964 чылда ол Борис Годунов паркын Москва чогулда чурттай турган черинде буруну эвониянын хондурини боттадырган, а 1968 чылда оңтүп тавелелени баугар Ярослав хорайга Иоанн Претечениң түрөөнүн хонга кагар чери дорт кылдыр кылганнар.

Масковский кол магистралы — Горький кудумчууну эке кылды болган калбартыр таламы-беле Гендель дыка хай ажилдары кылган чоруткан Чыжалырге, Моссветтин 15 муң тонна бажынын 13,46 метр черге көжүргөн. Горький кудумчууну карак эиндеги көжүрүп турла, айна сой-гааралдыр аргачал операцияларын уламчылап турганы база солун. Наймыскадан төп магистралыга шүптү тосуду бажыңнары орнуулаа шимчеккен.

Эммануэл Матвеевич, мундуг аймактык айтырылган бир-ле дугаар каман таварышкан Силер?—деп, Гендельден айтырман.

Көрүлдө чоруп тур

400 гектар тарыыр шөлдор ээн калган. Совхоз ажилдакчыларына дуза чедире-биле Кызыл тукут Согру-Наваз шериг өнүгүмүн Н кеззе-нин дайымчылары чедип келген. Дайымчы айылдык ой-бук-сорубуудан чери мина-мылар болуу 45 дүн-хүн иштинде аштал арылган калган. Алай муң беш чүк миналар-ны, үгөр-бөө өктары, умар чүдү бимбаларын хора чеп болдорган.

Ажылды чонуну культуруу денгелин болган чогаалыкты мергежили улам бедиреи, культура одагарынын ажилы үлөзүн-биле ажилдери, бот-тынчыгы уран чүүл бажыңнарынын ажилы чонуну хаара турдыр, ча-чаа талам-чыларын илердери — ам чоруп турар Бүтү-өзөлдө фести-валынын кол сорулгазы бол-тур.

Тоску беш чылдык доозукту чымынын бажы чартымын Тес-Хем районуну культура одагары эвен ажилдарын чорутуулаан. Көрүлдө тама-рыктуур районда 11 кижик сою-ставгы оркомитетти тургус-кан. Оргкомитет фестивал эрттеринин планын ажилдап кылган. Районда агиткари-рлар көрүлдө доозулаан. Март айда районуну бүтү шко-лаларынын аразында бажы-ларын чурт чүүл көрүлдөи болган, оон түндөндө эки

га, клубтарга шүптүзүнгө белек динелек солун эрттерген. Көрүлдөн концерт програм-маларынын темалары Төрө-рөөн чүтү, партия, Ленин, күн-ажыл, Тилгеленин 30 чылынга тураскаалык. Кон-церт көрүтүлгөсүнүн кол хевирдери литература-музыкалык композиция, шилерден үзүм-дүлөр, национал хевирини, эстра-да жанрларын бооп турар. Уран чүүл коллективтеринин репертуарында колдуулаа совет композиторларынын болган улустун, тыва композиторларынын ирлары киргилеэн. Репертуар шилерине ханы ллейли, утка-шынарлык болу-рунче кызылтай салгы чүтү-ла. Амгы үдөи кайы-лаа уран чүүл коллективтери «1975 чыл — херөөжөнөр чымы» деп темалык диспут, лек-ция, беседа, учурашма-галарын, кезеэлери, партиянын XIV съездини күн-ажылчы белектер-биле те-

лептиг учурунче угланган темалык, муңагычлар, социалистик чарыштыл тилек-чилери-биле учурашмаларын организастан, кийрери чү-гула. Районуну культура албан черлери план баугаар ажилдап турар. Илангы Берт-Дагын колза культура бажымында байла дээр (директору А. Сарыч-оон). Ол культура бажымынын ишти, дашты үенин негеделинне дүштүр дерит-тинген, арыг-силга. Байла ажилдарын учт-журныны бар. Клубта бот-тынчыгы коллектив ажилдап турар. Чык-жа, Ала-чурттуу Улуг дайы-нын кыркычылери — хон-чунлар Хомукчу Чүргү-оон, Оюн Арачча-беле учурашма-ла кезеженин эрттерген. Март 8-те херөөжөнөр чөвүлөи-биле салы уран колдар кызылгары-нын болган амандын чети-ринин делегейин органи-застан. Уран чүүл, культура

ажымынга Берт-Даг шөлө-лө-нүн бажымыны улуг дузаны чедирген. Клуб чөвүлөи оон-да эске ажилдарын кылган, ам план баугаар агитбрига-дык хору туралганынче, мал-чынарже учур. Бар чедикчилер-биле чер-гелешти районуну культура албан черлеринин ажилында четте чүүлдер база бар. Бо ажилы таламы-беле специали-стерин чедипшеи улуг шал-тык болуп турар. Районуну культура кийин кадрлар чед-челеп, өөрөдип, оларын ишти материалдык байдалы чө-көзөйлө салып болза өки. Чандык клубтарынын ажилы планы эрентеи, сценарийин кага-лабай турар. Болтумгер чер болганда четте ажилдабай турар. Бо четтерини дарый чылдарын чуула.

Л. ДАМБАР, улусчу чогаалыга бажы-мынч методизм.

Эрги дугандан тыпкан



Нараналпанын «Чимбай» совхозунун девискээринде бурунгу дугандан эртеминер Медресениң өөреникчилеринге херегалзари-биле Индияга үндүргөн математика намуң тып алган. Оңтүп саргартыр эргинер-рэн арчынарынын аразында чыпшыр даарал каан бижик чорам. Бодол каан бодалгалардан аңгыда, хол-биле бизин элээн хей шүлдүтөр бар болган. Оларнын бирээзинин адаанда «Аджи Зувар» деп ат салган.

Кизи болгаш бойдус



Чээрэн — хову улуг болгаш чараш-лаа ая. Оңтүпү 105—108 см, бедни 84—84 см, делени 20—39 кг. Ол калбаксымаар улуг баштыг, улуг-улуг кулактарын, узун даваннарым болган бичин чөлдөк кудуруктуг. Эр чээрэн кара аам караымаар бора өңүт, мийнстарым, а кыс чээрэн мийнч чөк. Органи-занын өнү кудуумаар, даван-нары болган иштини өнү ак-сымаар аң. Кышкы дүгү узун, калды болгаш дымрашсы-маар, а чалгы дүгү чөлдөк.

Күзүн, кышкы чээрэн ты-рык айдын дүлөлдө оттаар, чалын — эртен дан бажыла азы кезже оттаар. Чээренин магнаары дүргөн болган узак-лаа. Оларын эгержири ноябрь төңгүзүндө январь айнын эгешине чедер. Кыс чээрэн 6 ай болган чалгыс бол төртүр, чалдык ийн-лаа болдулар. Чээренин дүгү бир чыл иштине ийн катан — чазын (май-июнь), күзүн (октябрь) солуттунар.

Бо хову аялдооны Алтай, Забайкалье девискээринде бар болуп турар. Бистин Тыванын девискээр-ринге шаанда бо чараш аянар-нын баш салы хей турган. 1940—50 чылдар үезинде бо аянарны Чагытай, Чедер, Хал-дын хөлдөрүн чогуу хову-ларга көрүп болуп турган. Шаанна чээрэн Тес-Хем, Эр-зин, өвүр районларын хову-ларынга 40—60—100-теп-

даа хей бөлүс-бөлүс-биле тур-гулаан. Автоматиналар амылган турган, араатаның бөү-биле өлүрүп, хыдым, төтөгелечи чорук «сайдиралынын» түн-нелин бо аянарнын баш са-ны чалмык черлерде (Өвүр, Тес-Хем) шүптү төгөн. Амгы үдөи Эран районуну Шара-Сүүр хөд чалында хөвүлде эвөөр аянарны көрүп болур. Мурнуу районларын девис-кээринге чээрэннер Моол Арат Республикадан киргиле кээр таварылгалар база тур-гулаар.

Мичанган бо чараш хову аянарны бистин чуртувуста аянармы шүптү чорутууга. А. САНАТ.

дер. Аларын температуралык алдык черлерге 20—25, арт-каларынга 27—32 градус элөт болур. Кызылга элор булдуулар, чагбас. Барык чүк угалымчынын хаттын дүргөн секун-дала 7—12 метр чедер. Агаар-нын температурасы 27—29 гра-дус кизир.

П. Дементьевич «Саян ГЭС тудуунун чурума-лы» деп фотогу.

Ыяштын човууру

Беденгилеэн бир-ле кижик Хевиртен-не көстүп келген Шилдик дээр теректике Чидик балды арны берген. Теректике чыгуу канчаар Дөбөпөр деп алтырар бе? Демп мези туткан холды Хоралакчы илдиң холдар Ховар эвес болду ийди.

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

Чөвө-Хемчикте Шемик хем-лик Борбак-Арыг озагай чараш бойдус чурумал-биле бур-геттинген оран. Оңтүп калс-чар-ажы ирларда-даа алгатынган, шүлдүтөрдө чуруттуган. Узун-узун дымтарын, шивин-лерин, халдынарым, до-лазалагы, чодураалык, кы-сыл-калтыг, кымырал-кара-алык, илек-караалык, чекте-калтыг, ыт-калтыг доош-ле баар магалык оранымыс бо-ла болгай. Моон арыктарында чор-аалымыа «бойдус дээр кал-ды» бир хүрөө-лиг эвес, а мастерская-дыр. Кижик болза мында ажилчын-дыр» деп улуг

орус чогаалчы Иван Сергеевич Тургеневтин бойдус дугайлында чиге соглоон үлөкелин сактып кээр мен. Бо лире магалык чараш, байлактыг, кат-чимистиг оран-нымыс канчаар камгалап, кадалаап турар бис деп айты-ры тургустуруп келир. Мын-да бистин бойдуска хамаарыл-гавыс кайы-хамачык, кар-жы-дыр. Машынык кижилер дык хей өзеннерин эртип кезип, аар дүтүлөр-биле бас-тырып калкын. Чараш мын-тарны кезип калкан бөлү-дээр-дыр.

Бичин сөксөгөр динсепкеке көргөш, ол эртеминерини чү-ге-ле сонугурадыл турар ирги деп кижик эленике бээр. Шы-нында ол динсепке эвес, а чаа төртүтүнгөн хар ирбизин-дыр. Оңтүпүтүнгөн чери —Тал-линнин зоопаргы — ол төл-чүктөштин бурундуларынын тө-рөөн чурту Тянь-Шаньын харын баштарынан хей-көй муң километр иракта. Азырада турар хар ирбиз-

Борбак-Арыгга улуг-биче чеди кезек темирлер бар. Олар шүптү-ла балык-байлап-биле элбик. Мичалза-лаа олар сөөг-гү чылдарда дыка ховартаан. Оон ховартап турарынын бир кол чылдагыны болза, хой чуртүп ваннамы бо хемини эринде тургусканында. Оон аккан хиринг суг хемче кийр алгы чыдар. «Большевик» сөлхөтүнү улуттууганы ол хой-лар чуртүр чери ам эскер тут-турарынын хемчелерин алза чогуур.

Чоууру, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар. Чаа төртүтүнгөн амытанды, оон мези сөс харын Альп-даа ам эки туруп турар-дыр. Альп дээрге бодуну баштайгы төлүн мырнай ка-рык албай камгалап турар.

В. ПЕННЕР, (СЭТА-нын көрр.). Таллин.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ.

Июль 667 000

ТАЛЛИНГЕ ТӨРÜТТÜНГӨН

терини төрүп көвүдээр кон-чуг хөвөр болушуну, ол Евро-пага мырнай туруп көр-бөөн. Амга чедир чүлө Кау-нас болган Хельсинки зоо-парктырны ийн таварылга болган — деп, зоопарк дирек-

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

тору, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар.

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

тору, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар.

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

тору, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар.

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

тору, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар.

БОРБАК-АРЫГ — ЧАРАШ ОРАН

тору, сурагың эртемен зоо-лог Карой Штери чугалап турар.